

درخانی، عالم آ تا ادبی کڑد

منیر حنفی *

شبیر احمد شاہوانی **

Abstract

Maktaba Durkhani (Durkhani Academy) established at the village of Durkhan in Dhadar (Balochistan). It Started work in Brahui, balochi, Sindhi, Persian, Urdu and Arabic Languages. the majority publications of Maktaba had been done in Brahui language. The first ever Brahui translation of the Holy Quran, which translated by an eminent religious scholar of the Academy, several religious literature had translated in various languages mentioned above, this Academy brought great changes and reforms in the life of individuals and in baloch society. The writers of the Academy opposed the Christian missionaries. This Academy has brought new ideas in the history of Brahui literature and language. It put a great influence on Brahui language. The writer of the Academy had presented many works, which are belonged to religious teachings, Brahui literature, poetry, prose and language.

مغل حکومت نازوری تے خنسہ انگریز برصغیر ٹی تینا چالاکی و درواٹ ایسٹ انڈیا ناروشم ٹی علاقہ غاتے کیرغ خلنگ آن پد مغل حکومت نابادشاہ تے تینا تنخواہ دار ملازم جوڑ کرے۔ 1857ء نا جنگ نا بے سہی آن پدا انگریز تینے مچا برصغیر ناما لک سمجھا کہ بلوچستان آ 1839ء ٹی خان محراب خان دوئم نا شہادت آن گڈ انگریز نا کوزہ مس۔ انگریز تینا کوزہ کروک آ علاقہ غاتا مال اودلوت و لٹ و پیل تون اوار اوار ہمو جا گہ نا خلکت نادین و ایمان ء ہم پلنگ نارندٹ تما کہ۔ بلوچستان آ کوزہ

* لیکچرار براہوئی، گورنمنٹ ڈگری کالج بیلہ۔

** اسسٹنٹ پروفیسر شعبہ براہوئی جامعہ بلوچستان کونڈ۔

کننگ آن پدا انگریز تینا مذہب عیسائیت ء تالان کننگ نا خاطر ان تینا مذہبی عالم آتے جہی آ خلکت تون تول و بش کننگ کن راہی کریرہ و تینا تول و بش تیٹ عیسائیت نا تبلیغ ء کریرہ۔ بلوچستان ٹی ہندا عیسائی تبلیغ کروک آ تا مون ء توننگ کن مولانا محمد فاضل مدرسہ سینا بندہ ء تہا۔

مدرسہ درخانی ناپن

مولانا محمد فاضل ڈھا ڈرنا خوک آہر اخلق ٹی رہیگا کہ ہموناپن او نا باوہ ناپن آ ”درخانی“، کس تو ہندا سوب آن درخانی خلق ٹی 1860 ء ٹی جوڑ مروک آ مدرسہ ”مدرسہ درخانی“ ناپن اٹ پنی مس۔ (۱) مدرسہ درخانی ناکل آن بھلامسخت بلوچستان نا خلکت ء مذہبی تعلیم تنگ ناکس او نا عالم آک بلوچستان نا تالان انگا علاقہ غا تیی ہنارہ خلکت ء مذہب نا باروٹ پنت و شون کریرہ او فتنے عیسائی تا سازش آ تیان سئی کر یفیرہ۔

مدرسہ آن مکتبہ اسکان

انگریز مشنری تے عیسائی مذہب ء تالان کننگ کن وڑ وڑ نا وسیلہ غاک و آسرا تیک دوئی اسر و او فک دا وسیلہ غاتے کاریم ٹی ہنسہ خلکت ء گمراہ کننگ کن جہد و کوششت کریرہ۔ شیخ احمد سر ہندی مجدد الف ثانی نا خا ہوت آن تعلقدار ی تحوک آ اعلام پیر شاہ ابوالخیر دہلوی ہمو وخت آ تیی کوئٹہ ٹی ساڑی کس و او انگریز آ تا سازش، چم بازی و سیاسی منافقت نا باروٹ پہہ اس۔ و او دے مولانا محمد فاضل درخانی نا دین دوستی نا کوششت آ تا باروٹ ہم سانس تو ہندا خاطر ان تینا مرید و بلوچستان ناپنی آ عالم آتے بڑگا و او فتنے انگریز آ تا سازش آتے توننگ نارمانشت ء کرے۔ پیر صاحب مولانا محمد فاضل درخانی نا دینی خدمت آ تا است بڈی ء کر سہ عالم آتے پنت و شون کرے کہ اسلامی تعلیم و تبلیغ تون او او را اسلامی تبلیغ نا کتاب ہم نوشته کر سہ خلکت ٹی بشر تا نکہ سادہ غا کبا ئلی خلکت انگریز چال و سازش آ تیان سہی مرے۔ (۲)

مولانا محمد فاضل درخانی ہر اتم مدرسہ درخانی ٹی مکتبہ درخانی نابندا و تختنگ نارادہ و کرے تو 1883ء ٹی خلق درخانی ٹی اسہ مچی اس ادتنزگا۔ دا مچی ٹی وڈیرہ نور محمد بنگلزی و پین کبا کلی معتبر آتون ساڑی اس دافنون اور اورا کوٹہ خان پیرا بوالخیر دہلوی ہم تینا سنگت و عالم آتیتون چار پڑوالو بھگی سٹی ساڑی منگ کن بس۔ وداشینک کاری مکتبہ و تبلیغی شینک کاری نا حقیقت اٹ کاریم کنگ ناباروٹ سلاہ و سوج تس۔ (۳)

مکتبہ درخانی نا پیڑ آن شینک مروک آ کتاب آ تا کچ و ڈاکٹر عبدالرحمن براہوئی اسہ ہزار پانک و لے اسیر شاہوانی دا تا کچ و 339 پانک۔ ہر ا تیتھی 210 براہوئی، 91 بلوچی، 5 اردو، 11 فارسی، 10 عربی وارا کتاب آک سندھی ناء۔ (۴)

اے دور باری نا حساب اٹ ڈاکٹر عبدالرحمن براہوئی نا پانگ سہی خنگ پک انتے کہ ہمودور ٹی چھاپ کنگ نا آسرائی کس الو۔

بلوچستان نا خلکت و بدرہہ کنگ کن ہر اتم بانیل سوسائٹی لاہور نا پارہ خان بانیل نا بدل و براہوئی و بلوچی بولی تیتھی کنگا تو مکتبہ درخانی آن قرآن پاک نا براہوئی ترجمہ و مولانا محمد عمر دین پوری و بلوچی ترجمہ و مولانا حضور بخش جتوئی کرے۔ قرآن پاک نا براہوئی ترجمہ کن وڈیرہ نور محمد بنگلزی و بلوچی ترجمہ کن وڈیرہ گزین خان مری مدت و کمکی کرے۔ مدرسہ درخانی آن چندی عالم آک مذہبی تعلیم دوئی کریرہ۔ مکتبہ درخانی آن کبھی عالم آک کتاب نوشتہ کرسہ چھاپ کر فیر۔ مکتبہ درخانی آن براہوئی بولی ٹی نوشتہ کروک آ عالم آتیتھی مولانا محمد فاضل درخانی، مولانا عبدالحی، مولانا عبدالغفور درخانی، مولانا محمد عمر دین پوری، مولانا عبداللہ درخانی، مولانا ابوبکر درخانی آستا پنک اورا و۔ مکتبہ درخانی و مدرسہ درخانی نا عالم و نوشتوک آ تا کاریمک دا وڑے۔

مولانا محمد فاضل درخانی

مولانا محمد فاضل درخانی درخان سائل زئی ریسیاڑی نا مارکس۔ مولانا فاضل 1822ء ٹی ڈھاڈرٹی و دی مس اوتینا مذہبی تعلیم و خلق ہمایوں جیکب آباد ٹی مولانا عبدالغفور ہمایونی نا شاگردی

ٹی پور و کرے۔ دستار فضیلت آن گڈ مدرسہ درخانی نابندا و تختا۔ مولانا محمد فاضل درخانی نابراہوئی بولی ٹی نوشتہ مروک و ہجو کتاب اسے نادرک لکچک۔ ولے مکتبہ درخانی کن براہوئی بولی و میڈیم اس جوڑ کنگ و بندانخی نا حساب اٹ او ناپن بڑ زاء مولانا عربی حرف و نحو (گرائمر) نا کتاب اس نوشتہ کریس ہرا کہ ناپید و۔ مولانا محمد فاضل درخانی 19 شوال 1315ھ بمطابق 1896ء ٹی سہ شنبے نادے کزیت کرے۔

مولانا عبدالحی درخانی

مولانا عبدالحی درخانی مولانا فاضل درخانی نا ایلیم مولانا دادریساڑی نامارکس۔ مولانا فاضل درخانی آن گڈ مکتبہ درخانی ناچیٹ او نادوٹی بس۔ مولانا نماز، وضو، غسل نا طریقہ ناباروٹ کتاب اس ”نماز مترجم“ براہوئی ٹی نوشتہ کرینے۔

مولانا عبد اللہ درخانی۔

مولانا عبد اللہ درخانی 1878ء ٹی ودی مس او حاجی محمد عظیم درخانی نامارکس و مولانا محمد فاضل درخانی نا نواسہ (مسٹر نامار) کس۔ مولانا عبد اللہ درخانی مذہبی خواننگ نابنا و تینا پیرہ مولانا فاضل درخانی تون کرے۔ پین تعلیم دوئی کنگ کن شکار پور، سکھر ٹی خوانا۔ 1935ء آن 1937ء اسکان ریاست قلات نا قاضی القضاة (چیف جسٹس) ہم مس۔ براہوئی ٹی ارا کتاب ”شمال شریف و معجزات شریف“ نوشتہ کرینے۔ داڑان بیدس افازة المعلى، سلسلہ قبلہ چستومی، سفر حجاز درخانی، فتویٰ درخانی او نا نوشتو ک آ کتاب آک و۔ مولانا عبد اللہ درخانی 1944ء ٹی فوت مس۔

مولانا عبد الباقی درخانی

مولانا عبد الباقی درخانی، مولانا عبد اللہ درخانی نامارکس۔ 1901ء ٹی ودی مس۔ 1950ء ٹی توئی ”معلم“ و اردو ٹی شینک کرفے۔ 1968ء ٹی براہوئی ادبی سنگت ڈھاڈرنا پین اٹ اسہ ادبی تنظیم اسے نابندا و تختا۔ خطبات درخانی، ترقی نارفقار، سوغات، او نا براہوئی کتاب آک و۔ 27 مارچ 1958ء ٹی کزیت کرے۔

مولانا عبدالغفور درخانی

مولانا عبدالغفور درخانی، مولانا ابوبکر درخانی ناما رُس۔ مولانا عبدالحمیٰ درخانی اونا پیرہ (باوہ نا باوہ) رُس۔ او 22 مارچ 1922ء ٹی سبی ٹی ودی مس۔ مدرسہ درخانی ٹی مذہبی تعلیم دوتی کرے۔ 1950ء ٹی ماہنامہ ”مبلغ“ ء اردو ٹی شینک کرے۔ اونا کتاب آتیبی سراسر نور مجربات عبدالغفور درخانی 1963ء ٹی شینک کرے۔ قاعدہ براہوتی، قاعدہ براہوتی مع بول چال حصہ اول و قاعدہ براہوتی مع بول چال حصہ دوئم اونا ایلو کتاب آک ء۔ مولانا مدرسہ درخانی نا گڈ یکوسروک نظر بریک وتینا باوہ نا کزیت آن گڈ مکتبہ درخانی نارکھ وچیت ء کتو ودا ادارہ اینوپیرہ کتاب آتا زیب وزینت ء۔ مولانا عبدالغفور درخانی ناشاعری ناوڑ؛

دیسہ زیبا استے ننے آن نا زنا گفتار تو
عاشقتا کپ کرنیس استے نی دیدار تو
سیم زلفاک پیچ پیچ آ صعب نا دہنکھ نن ء
مثل زنجیر عاشقتا استا سیا مارول کنے
عشق نا دنیا ٹی پیکر حسن نا پین ہم خنٹ
نا مثالے خنٹو ای ہر طرف چندی ہراٹ
خیال کرک عبد الغفور دا عشق نا منزل ارے
بید تکلیف آن محبوب دو برے مشکل ارے (۵)

مولانا عبدالغفور درخانی 4 جنوری 2006ء ٹی چہار شنبے نادے کوٹہ ٹی کزیت کرے۔

مولانا نبوجان قلندراڑی (چوتوتی)

مولانا نبوجان قلندراڑی 1851ء ٹی چوتو مستونگ ٹی ودی مس۔ اونا باوہ ناپن محمد رمضان رُس۔ مولانا نبوجان خلق چوتوتی ودی منگ و رہینگ نا سوب آن اونا پین ٹی چوتوتی ہم نوشتہ

کننگا نے۔ ملا نبوجان ”تحفۃ العجايب“ ء بٹ سٹ کرسا 1905 ء ٹی اصلاح کننگ و دیباچہ ء نوشتہ کننگ آن پداولیکو وار چھاپ کرنے و ملا ملک داد قلاتی ء پن اسے نا خواجہ کرے۔ او نا اولیکو نوشتہ مروکا کتاب ”عمدة البیان“ ء ہرا کہ 1907 ء ٹی شینک مس۔ تحفۃ غرائب، نا صح البلوچ و نصیحت نامہ پنی آ کتاب آتے نوشتہ کرے۔ ڈاکٹر عبد الرحمان براہوئی ”براہوئی قدیم شعراء“ ٹی او نا کتاب ”نصیحت نامہ“ ء ”مسدس حالی“ پارسا اودے بلوچستان نا الطاف حسین حالی پانک۔ مولانا نبوجان بلوچی رسم ”لب“ انا خلاف تنقید کرسا نوشتہ کرینے؛

مسترے کرے تیز بہا

اودے پٹ کبواے خاص و عام

لب تفک اوگیشترا

انتکہ کہ الکنو مسترا

ای ہم ایوہ الپرا

چا بو عقل تن مس خام

ہندا نفع چا گندہ اے

حیا خواجہ ناثر منده اے

اے رب تعالیٰ مہربان

ایت پناہ نی داقتیان (۶)

مولانا نبوجان 1907 ء ٹی ڈاکی نامرض ٹی فوت مس۔

مولانا عبدالمجید قلندر اڑی (چوتوی)

مولانا عبدالمجید قلندر اڑی مولانا نبوجان نامارٹس۔ او 1869 ء ٹی ودی مس۔ او تینا بنیادی

مذہبی تعلیم ء تینا باوہ تون خوانا داڑان پد مدرسہ درخانی ٹی خوانا۔ ڈاکٹر عبد الرحمان براہوئی او نا

کتاب ”مفرح القلوب“، براہوئی زبان ٹی غزل نا اولیکو کتاب پانک۔
 مولانا عبدالمجید چوتوئی ڈرالمجید، شہد و شفا، جوش حبیب، شمعۃ القلوب، غیرت الاسلام، گلشن
 راغبین، تحفۃ الخلیل، شعلۃ العشاق، ریاض الجنان پنی آ کتاب آتے نوشتہ کرینے۔
 اوتینا کتاب ”گلشن راغبین“ ٹی چناتا اغواء کروک آتے شیف خلسا نوشتہ کرینے۔ ہندا
 کتاب نابش ”نیم ملا“ ٹی کم خوانوک آو بے عمل آملاتے شیف خلیک انتے کہ اونا نزدات دافتے
 شریعت نا علم آن واقفیت اف اودا فک کسب و ہنر (تعویز جادو) نوشتہ کیرہ خلکت ء گمراہ کرسا
 پلیرہ؛

نیم ملاتے اف شریعت آن خبر

اونوشتہ کیک کسب و ہنر

مولانا عبدالمجید چوتوئی 1938ء ٹی مستونگ ٹی کزیت کرے۔

مولانا محمد عمر دین پوری۔

مولانا دین پوری 1882ء ٹی ودی مس اونا باوہ ناپن عطا محمد کس۔ قرآن پاک ء یا نزدہ سال
 نا عمر ٹی خوانا پین خواننگ کن مولانا عبد الغفور ہما یونی نامدرسہ ٹی داخل مس۔ داڑان پدمدرسہ درخانی
 ٹی داخل مس۔ انگریز آک بائبل نا براہوئی ترجمہ ء 1907ء ٹی نستعلیق رسم الخط (اردو، فارسی) ٹی
 کریرہ خلکت ٹی مفت بشخار۔ تودانا مقابلہ ٹی دین پوری قرآن پاک نا براہوئی ترجمہ ء 1914ء ٹی
 مکمل کرے۔ ودادے 1916ء ٹی چھاپ کنگ آن پدمفت بشخنگا۔ براہوئی نا اولیکو اخبار ”الحق“ ء
 1923ء ٹی دین پوری شینک کرفے۔ دین پوری مکتبہ درخانی نا نوشتوک آتیبی کل آن زیات
 کتاب نوشتوک پاننگ۔ اونا کتاب آک 38ء۔ سودائے خام، ریل نامہ، ملا ارانا، مشتاق مدینہ،
 بچڑا، آئینہ قیامت، جہالت بانو، داستان ابلیس اونا پنی آ کتاب آکو۔ پٹ و پول کروک آک اونا
 کتاب ”ریل نامہ“ ء براہوئی نا اولیکو سفر نامہ پارینو۔ مولانا دین پوری تحریک خلافت وریشمی

رومال تحریک آئیٹی ہم شیخ ہلک۔ اونا مسٹر گودی تاج بانو ہم کتاب نوشتہ کرینے۔ مولانا عمر دین پوری 1948ء ٹی مولہ (زربینٹ) ٹی کزیت کرے۔

مولانا فاضل درخانی تب اٹ سلاہ کارو ایلو تا احترام کروک ء بند غس اس۔ دا خاطر ان او فک عملی نوشتہ سی سطح غاتینا کاریم ء مونی دننگ کن تینا مشن ء برجاتخا۔ بنائی اسلامی ودینی کتاب آتا ترجمہ نادر وشم اٹ بلوچستان آن پیشن ناشینکاری ادارہ غاتا ذریعہ اٹ چھاپ کرفسہ تالان کننگار ولے وقت تون اوار اوار سرحال و پد وحویل ٹی ودکی مریسہ ہنا۔ نظم ونثری ادب ناہمو کاریمک ارا تیٹی اصلاحی مسخت ء اولیکو حیثیت نس شینک مرسہ خوانو کا تسکان رسینگارہ۔ مدرسہ درخانی آن ودی مروکا ادب اصلاحی مسختی تعمیری ء ادب نس۔ دائی بے فکری، بے کسری ودماغی عیاشی الو۔ سنجیدگی وانا کل آن بھلاش ء۔ براہوئی خلکت خالص اسلامی رنگ نا نشاۃ الحدید نا درشانی نادا اسکول نا مسخت نس۔ (۷)

کھٹیا

اگر نزن مکتبہ درخانی نابابت اٹ مروک آ شاعری نا جاچ ۽ ہلین تو ننے دا ارا (۲) بشخ اٹ
 بشخوک نظر بریک، اسہ بشخ تو ہمودے کہ اوٹی دینی مسئلہ غا تا بیان ۽، خاص وڑاٹ نماز، روچہ وایلو
 رکن آتیا عملداری نارمانشت کننگانے۔ واسہ بشخ اس تے عشقیہ شاعری ناء۔ داہر تو م آرنگ آک
 اسٹ ایلوڑتن اوڑدہ ختنگپسہ۔ روچہ، نماز، دینی مسئلہ غا تا بابت اٹ ہندا شاعر آ تا بیان پین وڑ ۽۔
 ولے ہراتم او عشقیہ شاعری ۽ کیرہ تو اوتا ہیبت انا وڑ چٹ بدل مریک۔ اسہ کنڈ آ دا مخلوق ۽ تقویٰ و
 جوانی نادرس ۽ ایترہ۔ ولے ایلو پارہ غا او عشقیہ شاعری ہم کیرہ۔ شرعی و دینی لحاظ اٹ عشقیہ شاعری
 ناچ ۽ جوازس مفک، ولے داکان پدہم اوقتا عشقیہ شاعری بھاز شوخ و حسنگ ۽۔ جاگہ جاگہ جتائی و
 وصل انا ہیبت آک ہم اریر۔

دا ہیبت حقیقت ۽ کہ مکتبہ درخانی اول سرفرنگی تا خلاف ہر ا تحریک نا بنا ۽ کرے۔ او تحریک بیرہ
 مذہبی بنیاد آ تا چست اس۔ ولے مکتبہ درخانی نا دا مذہبی تحریک براہوئی ادب ٹی اسہ بھاز بھلو ادبی
 مڈی سے ناسبب جوڑمس۔ اگر نزن براہوئی ادب نا تاریخ آن مکتبہ درخانی نا ہمو مذہبی تحریک ۽ جتا
 کنگ نا کوشست ۽ کین تو یقیناً براہوئی ادب نا پور و نظر بریک۔

حوالہ غاک

- ۱۔ درجان پرکاشی۔ مکتبہ درخانی۔ مفت روزہ تلار کوئٹہ کیم اکتوبر 2005ء۔
- ۲۔ عبدالقادر اسیر شاہوانی ”بلوچستان کا پہلا طباعتی ادارہ مکتبہ درخانی“ القلم 1992ء پینہ 56
- ۳۔ عبدالقادر اسیر شاہوانی ”بلوچستان کا پہلا طباعتی ادارہ مکتبہ درخانی“ القلم 1992ء پینہ 56
- ۴۔ عبدالقادر اسیر شاہوانی ”بلوچستان کا پہلا طباعتی ادارہ مکتبہ درخانی“ القلم 1992ء پینہ 57
- ۵۔ جوہر براہوئی۔ انوکا تالیات۔ توئی استار سوراب فروری 2010ء پینہ 5
- ۶۔ ڈاکٹر براہوئی۔ عبدالرحمن۔ قدیم براہوئی شعراء 1968ء پینہ 56-57
- ۷۔ ڈاکٹر خالد محمود خٹک۔ مکتبہ درخانی ناٹریک واواری ناکلہو۔ البرز 2010ء پینہ 47